

ALEKSANDRS ZĀMELIS

1897 - 1943

Šogad pait simts gadu, kopš 1897.gada 25.augustā Trikātas draudzes, Jaunvāles "Norvejos" veterinārsta un sabiedriskā darbinieka Edvarda Zāmeļa un Minnas dzim. Norevele gimenē piedzima Aleksandrs Zāmelis - ievērojams latviešu botānikis un genētikis. Agro jaunību viņš pavadīja Vilņas apgabalā, kur tēvs bija veterinarsts. Vilņā Aleksandrs arī mācās Vilņas gimnāzijā, kuru pabeidz 1914.gadā. Šajā pat gadā viņš sāk studijas Pēterburgā. Latvijā viņš atgriezās 1918.gadā un pavasara semestrī pasniedza dabas zinības Valmieras reālskolā un meiteņu gimnāzijā. Latvijas brīvības cīņu laikā 1919. un 1920.gadā cīnījās par tās neatkarību. 1921. gadā viņš beidza Latvijas universitātes Matemātikas un dabas zinātņu fakultātes Dabas zinātņu nodalū un palika strādāt augu morfologijas un sistemātikas katedrā. No 1922.gada 1.janvāra strādā par asistentu, no 1925.gada 9.oktobra par privātdocentu, bet 1935.gadā kļūst par docentu. 1941.gadā viņš sāka strādāt arī Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijā, kur bija ārkārtas profesors, 1942.gadā kļuva par ^{doktoru} dabaszinātņu profesoru.

Augu morfologijas un sistemātikas institūtā A.Zāmelis lasīja lekcijas - Vispārigā botānika, Speciālā augu sistematika, Augu iedzīmtība, Augu sistemātikas metodes, Fitogrāfija, Ievads Latvijas floras pētišanas darbos, vadīja praktiskos darbus un speciālos praktikumus kā arī kandidātu darbus iedzīmtības mācībā un ziedaugu morfologijā un sistemātikā. Sākot ar 1927.gadu pasnieža arī Farmācijas un Veterinārās medicīnas fakultātes studentiem Vispārīgo botāniku un Augu salīdzināmo genētiku un iedzīmtības pētišanas metodes. Izglītības ministrijas rīkotajos kursos vidusskolu skolotājiem pasniedza augu morfologiju, ziedaugu sistematiku un iedzīmtības mācību. Rīgas radiofonā lasīja lekciju ciklu: ie-

vads iedzīmtības mācībā un mājkustoņu iedzīmtība.

A.Zāmelis ir veicis pētījumus augu anatomijā, morfologijā, sistematikā un genētikā. 1927.gadā viņš LU Botāniskajā dārzā uzsāka pētījumus par krustziežu iedzīmtību. Plašākais darbs, kuru A.Zāmelis veica kopā ar studentiem un līdzstrādniekiem H.Pohlaku, M.Bulavu, M.Bloombieci, Ž.Epneri un meitu Rūtu, bija filadelfu (neīsto jasmīnu) gints sugu, kas atvestas no dažādām pasaules daļām, fenoloģiskie novērojumi, starpsugu krustojumi un hibrīdu īpašību pētījumi. Krustojumos tika izmantotas 12 sugas un iegūti 34 dažādi hibrīdi. Šie starpsugu hibrīdi bija auglīgi un tādējādi izmantojami dekoratīvi vērtīgu īpatņu izlasei. Šo starpsugu hibrīdu auglību nosaka tas, ka visām šīm sugām ir vienāds hromosomu skaits - $n=13$. Jāpiezīmē gan, ka īsti drošas pārliecības, ka krustojumos nemtās sugas tiešām ir īstas sugas, nav. Tā kā izmantotās formas ir dekoratīvie krūmi no dažādām pasaules vietām, tās var būt arī vienas sugas dažādas šķirnes vai ekologiskās rases. Pēc A.Zāmeļa domām šādaiz starpsugu hibridizācijai ir liela loma jaunu sugu veidošanās procesā. Starpsugu krustošanos šajā gintī veicina arī tas, ka pašapputeksnēšanās rezultātā tikai retos gadījumos izdodas iegūt dīgtspējīgas filadelfu sēklas. Hibridiem tika pētīta pazīmju dominēšana. No daudzajām pētitajām pazīmēm dažas interesantakās ir sekojošas: tumši brūnā miza dominē pār salmu dzelteno, zobotā lapas apmale pār nezoboto, tumšas lapas pār gaišām, zvanveidīgi sakļautie ziedi pār plati atvērtajiem, piena baltā ziedu krāsa pār dzelteno, saldā ananāsu - mežazemeņu pār pārējām 7 ziedu smaržām, izturība pret salu pār neizturību u.c. Izmantojot to, ka filadelfu sugas viegli krustojas un dod auglīgus hibrīdus, pēc A.Zāmeļa domām, apvienojot dažādu sugu īpašības, varētu izveidot šādu krāšņu filadelfu šķirni: 5 m augsts krūms, miza nelobās, zari graciozi nokāru un tumši sarkanbrūni, lapas sīkas kā mirtei un tumši zaļas, ziedi skarās pa 40 ko-

pā, lieli ap 6 cm diametrā, vidū rožainā krāsā ar iedzeltenu no-krāsu, stipru ananāsu smaržu, skaistiem kā rozei ziedpumpuriem, ar sudrabi spilvainu kausīnu, sāk ziedēt jau maijā, zied ilgāk par mēnesi un sala izturīgs visbargākajā ziemā. Diemžēl šādu krūmu A. Zāmelis nepaspēja izveidot. Šie pētījumi ar filadelfiem tika veikti Latvijas universitātes Botāniskajā dārzā un arī A. Zāmeļa mājas dārzā Siguldā Poruka ielā 11. Pēc 2. pasaules kara Universitāte Botāniskajā dārzā A. Zāmeļa filadelfu hibrīdi netika saglabāti. Daļa no tiem gan tiek uzturēti ZA Botāniskajā dārzā Salaspilī un nekopti aug Siguldā Poruka ielā 11.

Ari begoniju ginti ir viegli iegūt starpsugu hibrīdus un pētīt pazīmju iedzimšanu un arī regenerāciju. Šos pētījumus A. Zāmeļa vadība veica A. Villerts. A. Villerts A. Zāmeļa vadībā pētīja arī rentgenstaru dažādu devu iedarbību uz linu, auzu, miežu dīgtspēju un dažādu morfu veidošanos zirņiem un tīteņiem.

A. Zāmeļa vadībā Z. Dambekalne pētīja parastās dārza salmenes vīku-
lu krāsas iedzimšanu. L. Krieviņš-Hofmane - violētā deviņvīru spēka
ziedu krāsas iedzimšanu.

A. Zāmeli interesēja augu monogenēze - īpatņu attīstīšanās tikai no viena vecāka iedzimtības materiāla. Viņš šo fenomenu ir pētījis Potentilla, Duchesnea, Datura, Digitalis u.c. ginšu sugās un uz šo pētījumu pamata izdarījis plašākus teorētiskus vispārinājumus.

Viņš veica arī ekologiskās sugu nodališanās pētījumus tuvi radniecīgu vijolišu un grīšļu sugu starpā atklātās un ēnainās vietās kā arī augļigu hibrīdu veidošanos un to skaldīšanās produktu rašanos mikroareālu robežās.

A. Zāmelis pirmais Latvijā sistematikas jautājumu risināšanai vei-
cis augu krustošanu. Atziņas par šiem pētījumiem viņš ir apkopojis darbā "Krustošanās spēja kā radniecības mērāukla augu sistematikā", kas gan palicis kā nenopublicēts manuskripts.

A.Zāmelis ir pētījis rasaskrēslīņu sugas, parakstot divas jaunas sugas un vienu pasugu, kā arī sastādījis Austrumbaltijas apgabla - Igaunijas, Latvijas, Lietuvas rasaskrēslīņu sugu noteicēju. Līdzīgs darbs ir veikts arī par silpureņu taksonomiju un izplatību Latvijā. Šie pētījumi atspoguļoti publikācijās gan vietējos, gan ārzemju žurnālos angļu un vācu valodā un jūr bijuši pieejami ārzemju zinātniekiem. Viņš ir bijis līdzredaktors Hāgā iespiestajam žurnālam "Resumptio Genetica", kurā publicējis zinātnisko darbu referātus.

A.Zāmelis ir veicis arī plašu zinātnes popularizēšanas darbu publicējot populārus rakstus Konversācijas vārdnīcā, žurnālos "Daba", "Daba un Zinātne", "Brīvā zeme" ilustrētajā pielikumā. Tā, piemēram, žurnālā "Daba un Zinātne" viņš publicēja rakstus "Kādi augi apskatāmi rudenī ekskursējot Siguldā", "Oikologiskās separācijas paralēlisma piemēri Latvijā". 1935. gadā viņš publicēja rakstu "Mārītes", kurā atreferē J.Lūša veiktos pētījumus par divpunktu mārīšu iedzīmtību.

Viņš ir veicis plašu pētījumu "Augi latvju dainās", kurā analizē to informāciju par augu nosaukumiem un pielietojumu medicīnā, kas ir atrodama latviešu tautasdzesmās. Latvju dainās minēto savvaļas augu skaits sniedzas pāri 150. No šī skaita 22 ir sporaugi, bet pārējie 130 - ziedaugi. Augu nosaukumu un variantu skaits sniedzas pāri 400. Ir minēti arī ap 58 kultūraugu nosaukumi. A.Zāmels īpaši uzsver augu kā estētiskā elementa lomu tautasdzesmās.

A.Zāmels vasaras brīvdienās brauca strādāt uz ārzemju botāniskajiem dārziem, Tā 1923. gada vasarā viņš strādāja Dālemas botānikajā dārzā un botānikas muzejā pie Berlīnes. 1923. un 1926. gadā veica pētījumus Vilņas botāniskajā dārzā.

A.Zāmelis ir bijis vairāku Latvijas un arī starptautisko biedrību biedrs. Latvijas Biologijas biedrībā viņš ir sekretārs, viceprezidents un priekšnieks. Šajā biedrībā viņš ir aktīvi uzstājies

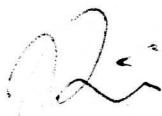
ar ziņojumiem par savu pētījumu rezultātiem. Tā, piemēram, viņš ir nolasījis referātus "Genētiskie pētījumi krustziežu (Cruciferae) dzimtā", "Erysimum - bastarda vegetatīvā izskaldīšanās" u.c. Sniedzis arī ziņojumus Baltijas augu geogrāfu savienības, kuras biedrs viņš bija, Rīgā 1931.gadā un Kuresarē 1935.gadā. Bez tam viņš darbojās Latvijas Geogrāfijas biedrībā, Naturforscher zu Riga, Deutsche Botanische Gesellschaft, Societas Botanicorum Polonia un The American Genetic Association. Viņš bija arī Latvijas Veselības veicinašanas biedrības Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūta loceklis.

A.Zāmelis esot bijis arī muzikāli apdāvināts un nereti kolēgus priecējis ar klavieru improvizācijām vai arī paša kompozīcijām.

A.Zāmelis bija precējies ar Eldu dzim. Ūdri un viņiem bija divi bērni - Rūta un Ansis.

A.Zāmelis mirst 46 gadu vecumā 1943. gada 7. septembrī. Bērni Rūta un Ansis tēvabrāļa Nikolaja pavadībā kara beigās dodās bēglu gaitās un vēlāk apmetās uz dzīvi Amerikas savienotajās valstīs.

Diemžēl šī ļoti aktīvā zinātnieka un genētikas propogandētāja darbība un zinātniskais mantojums ir lielā mērā noklusēts un aizmirsts gan tādēļ, ka savā laikā tika aizliegta genētika, gan sakārā ar viņa nacionālo orientāciju. Pat viņa kapa vieta Siguldā ir nopostīta.

Jēkabs Raipulis